

4. Стасюк Н.В. Экономический механизм управления товарооборотом в условиях трансформации розничной торговли / Н.В. Стасюк // Торговля і ринок України. Проблеми торгівлі та громадського харчування: зб. наук. праць. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. – Вип. 19, т. 3. – С. 229–235.
5. Єпіфанов А.О. Обґрунтування фінансового механізму підприємства / А.О. Єпіфанов, В.П. Москаленко, О.В. Шипунова // Фінанси України. – 2004. – № 1. – С. 3–13.
6. Шандова Н.В. Розробка механізму управління стійким розвитком підприємств машинобудування / Н.В. Шандова // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 2. – С. 101–105.
7. Мішина С.В. Організаційно-економічний механізм управління фінансовими ресурсами на підприємстві / С.В. Мішина, О.Ю. Мішин. – Харків: Вид-во ХНЕУ, 2006. – 176 с.
8. Пастухова В.В. Стратегічне управління підприємством: філософія, політика, ефективність: [монографія] / В.В. Пастухова. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2002. – 302 с.

Стаття надійшла до редакції 29.03.2012.

УДК 504.064.4

Безкорвайний О.І., аспірант

ПВНЗ «Європейський університет», Черкаська філія

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ВИРОБНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті досліджені проблеми екологізації виробничої діяльності, обобщені теоретичні підходи к определению данного термина, предложены механизм, принципы и основные стратегические направления экологизации современного промышленного предприятия.

Ключевые слова: *екологізація, енергосберегаючі технології, сбалансованне розвиток.*

In the article the problems of ecological industrial activity are researched, theoretical approaches to the definition of the term are summarized, the mechanism, principles and main strategic directions for greening of modern industrial enterprise are offered.

Key words: *greening, energy-saving technologies, sustainable development.*

Актуальність проблеми. Сучасні екологічні проблеми, породжені складністю природно-ресурсних, соціально-економічних, історичних, демографічних, геополітичних умов суспільного розвитку, постають на національному рівні з подальшим розвитком цих тенденцій у глобальному масштабі та утворенням синергетичних ефектів. Ігнорування закономірностей взаємозв'язку речовинно-енергетичного й інформаційного обміну, підпорядкування законів ринкового обміну законам природного обміну в межах локального простору призводить до посилення екологічних проблем.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблемам екологізації господарської і, зокрема, виробничої діяльності присвячені праці вітчизняних та зарубіжних вчених: Ю.К. Беляєва, О.Ф. Балацького, О. Веклича, Д.Х. Медоуза, Л.Г. Мельника, В.М. Кислого, Є.В. Мішеніна, та інших.

Відаючи належне суттєвому науковому доробку у вирішенні проблем екологізації виробничої діяльності, слід зазначити, що варіативність пропонованих визначень терміна «екологізація», різноманітність складових механізму екологізації виробничого підприємства вимагають узагальнення та критичної оцінки суперечності різних наукових поглядів з даної проблематики й розробки пропозицій щодо детермінант діяльності в даному напрямі.

Метою роботи є систематизація існуючих поглядів на визначення терміна «екологізація» та формування комплексного підходу до процесу екологізації виробничої діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку ХХІ ст. світова економіка активно формує нову парадигму науково-технічного прогресу, складовими якої виступають зростаючий взаємозв'язок між ринками капіталу і новими технологіями, посилення екологічної орієнтації нових технологій, глобальний характер створення та використання знань, технологій, продуктів, послуг [2, с. 385].

На думку І. Синякевича, економічним оптимумом забруднення довкілля варто вважати такий, що дає змогу економічній діяльності найповніше задовольняти суспільні потреби в матеріальних благах і послугах за такого забруднення довкілля, що не призводить до вичерпання асиміляційної спроможності біосфери, знищення біологічної різноманітності та порушення соціальних стандартів [7, с. 49–51].

У сучасній науковій думці відсутнє єдине трактування терміна «екологізація». Так, О.А. Веклич трактує це поняття таким чином [4]: «екологізація – процес вирішення еколого-економічних суперечностей, які виникають внаслідок взаємодії суспільства та природи». У роботі [6] процес екологізації розглядається як «процес вдосконалення організаційно-економічних відносин, відносин власності, а також розвитку виробничих сил на екологічній основі», тобто ці два поняття ототожнюються і можна зробити висновок, що екологізацію потрібно трактувати стосовно виникнення її як явища та процесу трансформації економічного розвитку в еколого-економічний.

Процес такого роду має місце і у виробничій діяльності. Так, у роботі Н.М. Андреевої [1] подано таке визначення екологізації суспільного виробництва:

1) це закономірний процес подальшого вдосконалення економічних відносин та досягнутого рівня розвитку виробничих сил, який ґрунтується на екологічно зорієнтованій інноваційній політиці держави з метою гарантування ресурсно-екологічної безпеки її території;

2) це система заходів щодо запобігання негативному впливу виробничих процесів на природне середовище, що здійснюються шляхом розроблення і впровадження нової прогресивної техніки та технологій. Впровадження такого характеру дає змогу: ефективно використовувати природні ресурси, сприяти створенню маловідходних технологій і технологічних ланцюгів тощо.

Для успішної екологізації виробництва необхідні певні передумови, до яких можна віднести: економічні, технологічні та соціальні. Економічні передумови екологічної реорганізації підприємства виникають лише тоді, коли створюються відповідні сприятливі умови та організаційні механізми, які забезпечують виробнику економічну вигоду від процесів екологізації. Технологічні передумови виникають, коли у виробничій системі нагромаджується достатня кількість технічних засобів реалізації екологічних потреб до екологічних передумов, а також коли культурний рівень та соціальні інтереси сприяють формуванню екологічних потреб.

Розв'язання наявних суперечностей екологізації виробничої діяльності можливе за умов створення відповідного механізму, який стимулюватиме прогресивні напрямки еколого-економічного зростання через потенціал прояву таких стратегічних складових, як:

- політика (яка має базуватися на ідеології, праві, безпеці);
- економіка (яка має формувати відповідні інтереси, потреби, мотивації в суспільстві);
- культура (яка має базуватися на духовності, науці, інтелекті);
- енергія (яка має бути стійкою і сталою завдяки відповідним технологіям, техніці та енергетичним ресурсам).

Поєднання цих складових із науково-технічним прогресом уможливить формування відповідної політики та культури екологічного, економічного, енергетичного, інноваційного, інформаційного спрямування і забезпечить високоефективний розвиток процесів екологізації виробничої діяльності. Цей процес здійснюється із залученням трьох основних елементів, які визначають його спрямованість і прогресивність:

– суб'єктивні елементи (підприємець, власник, стейкхолдер) визначають різні напрямки підготовки підприємців-екологів (екологічний менеджмент, екологічний маркетинг, екологічний аудит, екологічне право тощо);

– матеріальні елементи (техніка) спрямовані на галузеві зміни в економіці (формування галузей виробництва екологічної техніки, екологічних товарів і послуг для охорони та відтворення природного середовища; створення галузей із переробки, регенерації та утилізації відходів виробництва й споживання; налагодження енергоощадних і матеріалозберігаючих виробництв і галузей);

– науково-інтелектуальні елементи передбачають розроблення та впровадження екологічно безпечних технологій і товарів (маловідходні та безвідходні технології; екологічно чисті та відновлювальні джерела енергії; енерго- та матеріалозберігаючі технології; безпечні технології, які знижують або унеможливають ризик техногенних чи екологічних катастроф; виробництво екотехніки і екоприладів для контролю за станом довкілля; технології з перероблення вторинних ресурсів); фундаментальні дослідження з проблем оптимізації взаємодії природи і суспільства, екології та економіки (нанотехнології, метатехнології, інформаційні екотехнології, телекомунікаційні екотехнології, енергетичні екотехнології).

На нашу думку, в ринкових умовах господарювання використання саме економічних інструментів впливу на діяльність підприємства є найбільш раціональним. За визначенням В.М. Кислого, економічні інструменти потрібно розглядати як сукупність економічних засобів, які мають вплив на ринкову кон'юнктуру через зміну ринкових цін з метою оптимізації природокористування [5].

Формування основних напрямів екологізації виробничої діяльності повинне базуватися на таких принципах:

- економічної доцільності (заохочення суб'єктів виробничої діяльності до досягнення природоохоронних та ресурсозберігаючих цілей найбільш ефективним шляхом);
- екологічної зумовленості (спрямованість підприємства на посилення чи підтримку сталості екологічних систем), відповідно до якого економічні механізми повинні створювати умови для заохочення підприємств до отримання прибутку завдяки покращенню екологічних результатів;
- інформативності (передбачає відкритість і доступність інформації про виробничу діяльність, про забруднення навколишнього середовища, про екологічність товару тощо);
- системності.

Виникає потреба у формуванні комплексного підходу до процесу екологізації виробничої діяльності, який має постійно відтворювати основні взаємопов'язані і взаємозумовлені системні елементи. Це відтворення передбачає процеси, які обумовлюють трансформацію: екологічно орієнтованої основи підприємництва; людських ресурсів; мотивів і мотивації екологізації підприємництва; попиту і пропозиції екологізації виробничої діяльності [8, с. 53–54].

Сьогодні підприємства з застарілими енергоємними технологіями та обладнанням продовжують забруднювати навколишнє природне середовище, тому проблема утилізації промислових відходів не втрачає свого значення. Екологічні штрафи не стимулюють підприємства застосовувати кардинальні рішення по скороченню викидів і флагмани пострадянської індустрії майже безкарно продовжують виробляти мільйони тонн твердих відходів і забруднюють атмосферу, спалюючи на факелах сотні мільйонів кубометрів попутних газів щорічно.

Зрозуміло, що таке неефективне використання ресурсів та енергоносіїв ускладнює випуск конкурентоспроможної високорентабельної продукції і, відповідно, загострює соціально-економічні проблеми. Можна прогнозувати, що прагнення України увійти у світове співтовариство буде істотно стримуватися невирішеними проблемами екологізації підприємств (необхідністю проведення заходів, що поліпшують стан навколишнього середовища та умов праці, які знижують енерговитрати, що сприяють переробці накопичених і поточних відходів).

Україна займає одне з перших місць у світі за обсягом накопичуваних відходів. З 1,4–1,5 млрд. тонн природних ресурсів, що використовуються щорічно в промисловому виробництві, більша частина перетворюється у відходи. Незважаючи на зниження їх утворення на 30–40 % щорічно у зв'язку зі зменшенням обсягу виробництва, їх загальний обсяг в Україні перевищує (за мінімальними розрахунками) 20 млрд. тонн, і займають вони площу землі більше 130 тис. га. Основними джерелами відходів в Україні є більше 3,5 тис. підприємств добувної, переробної, металургійної, енергетичної, хімічної та інших галузей промисловості. Можна стверджувати, що в даний час на жодному з природних родовищ України розкриті і основні породи не використовуються комплексно, а це більше 70–80 % загального обсягу всіх твердих відходів. До набуття незалежності Україна переробляла до 12,4 % обсягу вторинних ресурсів, що становило приблизно 200 млн. тонн на рік. Однак стійкою тенденцією останнього десятиліття є зменшення, внаслідок економічних і організаційних причин, використання відходів як вторинних ресурсів на 20 % щорічно.

Незважаючи на жорсткість законів і контролю в галузі охорони навколишнього середовища, все ще триває насичення водного басейну річок, озер і атмосфери хімікаліями, важкими металами та іншими шкідливими речовинами. На мілководді і в прибережних районах річки Дніпро зареєстровані дуже високі концентрації вкрай отруйних речовин: сполук ртуті, свинцю, кадмію, хрому, нікелю, міді, цинку та інших важких металів, а також хлорорганіки і фенольних сполук.

Стратегія і тактика розв'язання складних проблем в розвинених країнах після підписання відповідних документів у Ріо-де-Жанейро базується на концепції сталого розвитку, яка включає три аспекти: екологічний, економічний і соціальний. Недооцінка будь-якої з цих трьох складових призводить до перекоосу в цьому системному трикутнику і порушення в стратегії сталого розвитку. Дійсно, переоцінка економічного і тісно пов'язаного з ним енергетичного фактора, при недооцінці екологічного та соціального, призводить до порушення стійкості розвитку, адже неможливо забезпечити поліпшення умов життя наступного покоління, якщо поліпшення економіки не буде супроводжуватися зменшенням техногенних навантажень на людину і вирішенням соціальних проблем у житті суспільства. Таким самим чином не може бути самоціллю зменшення техногенних навантажень на людину, а, відповідно, і вирішення лише екологічних проблем також не може бути самоціллю. Для проведення комплексної роботи в цьому напрямі доцільним є створення регіональних міжгалузевих фінансово-промислових об'єднань у формі акціонерних товариств. Така організаційна форма найбільш повно відповідає вимогам ринкової економіки і дозволить залучити до процесу значну кількість як іноземних, так і внутрішніх потенційних інвесторів.

Проблема знищення або утилізації відходів є комплексною і для її вирішення необхідна одночасна участь як підприємств, що їх продукують, так і розробників технологій їх переробки, споживачів кінцевого продукту, адміністраторів та екологів територій, де розміщуються відходи, підприємців і, нарешті, потенційних інвесторів.

Переробка відходів повинна бути частиною робіт по екологізації на регіональному рівні і має проводитися одночасно з роботами по екологізації конкретних виробництв. Перш ніж вирішувати питання про методи переробки промислових відходів, необхідно розглянути питання про екологізацію виробництва і реалізувати економічно виправдані варіанти усунення або істотного зменшення кількості викидів шляхом підвищення селективності основного процесу або виходу цільових продуктів.

Висновки. Розвиток екологічного ринку залежить від формування суспільного попиту на екологічні роботи, послуги, товари, обладнання, технології. Зарубіжний досвід екологізації виробничої діяльності засвідчує, що цей вид активної діяльності характеризується багатогалузевою сферою функціонування, де забезпечується не лише екологічний, але й значний економічний ефект. Збалансований розвиток суспільства та національної економіки передбачає, зокрема, й екологізацію виробничої діяльності в Україні. На наш погляд, стратегічними напрямками цього процесу повинні стати:

- розробка природоохоронного обладнання та ресурсозберігаючих технологій і техніки;
- сприяння виробництву в умовах екологічності;
- розвиток системи екологічного аудиту, оцінки, маркетингу, інжинірингу;
- зведення обсягів відходів до мінімуму шляхом формування ефективного і безпечного поведіння з ними;
- підвищення якості навколишнього природного середовища, відтворення порушених екосистем, ландшафтів;
- страхування екологічної відповідальності, екологічних ризиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Н.Н. Экологически ориентированные инвестиции: выбор решений и управление: [монография] / Н.Н. Андреева – Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 2006. – 536 с.
2. Білявський Г.О. Основи екології: підручник для студ. вищих навч. закл. / Г. Білявський, Р. Фурдуй, І. Костіков – К.: Либідь, 2006. – 408 с.
3. Бохан А.В. Науково-технічний прогрес і екологізація підприємництва / А.В. Бохан // Економіка і держава. – 2007. – № 2. – С. 53–54.
4. Веклич О.А. Эколого-экономические противоречия / О.А. Веклич – К.: Наук. думка, 1991. – 144 с.
5. Кислый В.Н. Экологизация управления предприятием / В.Н. Кислый, Е.Л. Лапин, Н.А. Трофименко: [монография]. – Сумы: ВТД «Университетская книга», 2002. – 232 с.
6. Мишенин Е.В. Экономический механизм экологизации производства / В.В. Мишенин, Б.А. Семененко, Н.В. Мишенина – Сумы: ИПП «Мрія-1» ЛТД, 1996. – 140 с.
7. Синякевич І. Основні постулати екологічної економіки як теоретична основа екологічної політики / І. Синякевич // Економіка. – 2006. – № 7. – С. 49–51.
8. Экономика природопользования: учебник / [под ред. Л. Хенца, Л.Г. Мельника, Э. Буна]. – К.: Наукова думка, 1998. – 481 с.

Стаття надійшла до редакції 02.04.2012.